

Огородник В. В.
кандидат економічних наук,
Інститут банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи

Ohorodnyk V. V.
PhD in Economics,
Institute of Banking Technologies and Business
Banking University

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВ ІЗ ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті досліджено сутність поняття «трансформація банку з державною участю», сформульовано критерії та алгоритм оцінювання соціально-економічної ефективності банків з державною участю в умовах трансформаційних змін. Проаналізовано різноманітні підходи до тлумачення понять «трансформація», «банківські трансформації», «трансформація банківської системи», «ринкова трансформація економіки». Розроблено авторське визначення поняття «трансформація банку з державною участю». Визначено об'єктивні передумови внутрішніх трансформацій банків з державною участю в Україні. У результаті проведеного дослідження систематизовано процес оцінювання соціально-економічної ефективності банку з державною участю в умовах внутрішньої трансформації та наведено у вигляді логічної послідовності етапів.

Ключові слова: банк, банк із державною участю, ефективність, соціально-економічна ефективність банку, соціально-економічна ефективність банку з державною участю.

Постановка проблеми. Банківський сектор економіки України характеризується потужними змінами та масштабними перетвореннями. У сучасних умовах усе більшого значення набуває повноцінне функціонування саме вітчизняних банків із державною участю, які зазнають значних внутрішніх трансформацій. Забезпечення повноцінного виконання банками з державною участю своїх основних та специфічних функцій можливе за умов їх соціально-економічної ефективності, яка потребує певного інструментарію оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика трансформацій банківського сектору та ефективності діяльності банківських установ загалом, а також банків із державною участю присвячено науковій праці вітчизняних та іноземних учених. Так, дослідженням питань соціально-економічних перетворень та трансформацій банків займалися такі вчені, як З.М. Васильченко [1], К.С. Керейко [2], І.Г. Туровцева, Н.І. Градженська [3], Л.П. Стеблякова [4], М.О. Огерчук [5] та інші. Окремі аспекти діяльності банків із державною участю та оцінювання ефективності банків висвітлено у наукових працях таких учених, як Л.О. Примостка, О.Д. Вовчак, В.Е. Кролівецька, П. Роуз, Дж. Сінкі, О.І. Лаврушин, І.А. Ніконова, Є.А. Неретіна, Є.В. Солдатова, Є.В. Метелева [6], С.О. Хайлук [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, невирішеними залишаються питання обґрунтування трансформацій банків із державною участю та оцінювання соціально-економічної ефективності банків із державною участю в трансформаційних умовах, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні генезису поняття «трансформація банку з державною участю» та окресленні підходів до оцінки соціально-економічної ефективності банку з державною участю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківські установи в сучасній економічній системі виконують не лише роль фінансового посередника, а й функцію особливих установ соціального призначення. В останні десяти-

ліття соціальне значення банків значно розширилося завдяки зростанню ролі соціальних факторів у соціально-економічному розвитку країни, важливості залучення коштів від населення, розширенню споживчого попиту тощо. Тож соціальний складник банківської діяльності може проявлятися у двох напрямках. По-перше, це забезпечення економічних суб'єктів вільними грошовими ресурсами за відсоткову плату, грошово-касове обслуговування тощо. По-друге, участь банків у задоволенні потреб як домогосподарств, так і інших економічних суб'єктів, а також опосередкована участь у реалізації соціальної політики держави.

У межах цього дослідження наша увага зосереджена на оцінці соціально-економічної ефективності банків із державною участю за умов трансформаційних процесів, оскільки саме банки з державною участю орієнтуються на досягнення не лише комерційної вигоди, а й виконують функцію фінансового агента держави, сприяють соціально-економічному розвитку. Водночас більшість приватних банківських установ у сучасних складних економічних умовах зосереджена на максимізації прибутку, а не на суспільному добробуті.

Актуальність дослідження науково-методичних підходів до оцінювання соціально-економічної ефективності банків із державною участю зумовлена важливим значенням цих банків на ринку банківських послуг. Крім того, у зв'язку з різними передумовами створення банків із державною участю (перетворення у державну власність у зв'язку з націоналізацією чи створення одразу як банку з державним капіталом), потребують аналізу найрізноманітніші трансформаційні процеси, які відбуваються на всіх рівнях управління банком.

Дослідження зазначеної проблематики продовжимо тлумаченням поняття «трансформація». Широке використання цього терміна у суспільних науках почалося з другої половини ХХ століття. Поняття «трансформація» походить від латинського слова *transformation*, що в перекладі означає «перевтілення, перетворення». У сучасних дослідженнях це поняття все частіше означає будь-які

зміни, що стосуються основних структур та систем суспільства. На сучасному етапі розвитку економічної думки є велика кількість різнобічних визначень поняття «трансформація».

Так, значної уваги заслуговують різнопланові погляди на трансформацію науковця Н.І. Гражевської (у широкому та вузькому сенсі). Трансформація у широкому розумінні розглядається як загальна форма розвитку економічних систем, пов'язана з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем із стійкого в нестійкий стан і навпаки. Щодо тлумачення Н.І. Гражевської трансформації у вузькому сенсі, то це внутрішній складник процесу загальної еволюції, пов'язаний з порушенням рівноваги та поступовості, невизначеністю, незавершеністю, альтернативністю розвитку, наявністю особливих перехідних форм та специфічних елементів перехідних структур [3, с. 23]. На нашу думку, такий підхід є дещо спрощеним через те, що недоцільно пов'язувати трансформацію лише з еволюційними та революційними змінами. Адже «процес трансформації полягає у зміні компонентів, параметрів, пропорцій і зв'язків економічної системи у процесі переходу в новий якісний стан під впливом зовнішнього середовища» [5].

Іншого погляду дотримується Л.П. Стеблякова, яка доводить, що «трансформація – це перехід у новий якісний стан, вихід системи на інший рівень функціонування, у минулому недоступний і неможливий, змінюючи свою організацію» [4, с. 20]. Важко не погодитися з цією позицією, адже саме завдяки трансформаційним процесам будь-яка економічна система здатна вийти на інший – вищий рівень функціонування, який без якісних змін був недосяжним та неможливим для неї.

Таким чином, серед учених немає однозначної думки щодо тлумачення змісту трансформації. Однак єдине, що є спільним для різних підходів, це те, що у найпростішому розумінні трансформацію можна розглядати як певні перетворення чи зміни, спрямовані на покращення загального стану певного об'єкта.

Щодо визначення поняття банківських трансформацій, то, на нашу думку, заслуговує на увагу трактування, запропоноване З.М. Васильченко, яка розглядала трансформації діяльності банків «як програмну перебудову, що забезпечує досягнення сталого розвитку банківської системи та його підтримання» [1, с. 5]. Учена доводить, що структурна перебудова банківського сектору загалом та кардинальний перегляд діяльності окремих банківських установ і визначають сутність трансформаційних процесів у банківському секторі. Цей процес потребує особливої уваги та координації зусиль Національного банку України, Міністерства фінансів України, інших органів виконавчої та законодавчої влади, галузевих асоціацій, банків та представників реального сектору економіки. У своїй науковій праці автор також виділяє різні форми прояву трансформаційних процесів, які пов'язані як із причинами перетворень, їх цілями, роллю керівництва банку у цих процесах, так і з інтересами зацікавлених сторін.

Вивченням питань інституційної трансформації банківської системи займався також К.С. Керейко, який розглядав трансформацію банків в умовах переходу до ринкової економіки України. Саме в умовах змін та переходу до ринкової економіки виникають нові або трансформуються наявні економічні, соціальні та правові інститути, які мають відповідати вимогам ринкової економіки та якісно новому інституційному середовищу. Тобто трансформуванню підлягають як методи і принципи економіч-

ної поведінки, так і структури та установи, що їх застосовують.

На думку вченого, «ринкова трансформація економіки пов'язана з формуванням дворівневої банківської системи. В такій системі вплив держави на банки мінімізується, і вони працюють у межах встановленого правового поля» [2, с. 12]. У своїй праці К.С. Керейко детально досліджує побудову дворівневої банківської системи з позиції її трансформації.

Проведений аналіз наукових праць дав змогу дійти висновку, що банківські трансформації є комплексним та багатограним поняттям. У межах цього дослідження найбільш доцільним вважаємо визначення, запропоноване М.О. Огерчук, яка зазначала, що «під трансформацією банківської системи варто розуміти якісні та кількісні перетворення в системі, зміну міжструктурних і міжсистемних зв'язків, а також основних характеристик (системних якостей) банківської системи, на будь-якому рівні, спрямованих на підвищення надійності і стійкості, ліквідності та платоспроможності банківської системи, забезпечення достатньої капіталізації банківської системи та стабільної роботи платіжної системи, захист інтересів кредиторів, вкладників, запобігання або подолання кризових явищ у ній з урахуванням глобальних тенденцій на світовому фінансовому ринку та національних особливостей економіки, підвищення ефективності діяльності, зростання довіри до банківської системи внаслідок концентрації або розділення капіталу, розширення або спеціалізації, переорієнтації діяльності банків, створення банківських об'єднань, реорганізації банків (у формі злиття, приєднання, поділу чи виділення), зміни юридичного статусу банківських установ або ліквідації» [5].

Що стосується розуміння сутності поняття «трансформація банку з державною участю», то, на нашу думку, це зміна якісних та кількісних основоположних характеристик банку з державною участю на всіх рівнях управління, що проводиться з метою покращення фінансового стану банку, забезпечення достатнього рівня капіталізації, організації функціонування усіх систем банку на найвищому рівні ефективності, захисту інтересів зацікавлених сторін.

Так, до об'єктивних передумов трансформації банків з державною участю в Україні можемо віднести:

- необхідність покращення моделі корпоративного управління та вдосконалення системи управління загалом;
- відновлення стабільності та прибутковості банків з державною участю;
- низьку якість активів банків та необхідність вироблення дієвих підходів до роботи з непрацюючими кредитами;
- необхідність організації роботи цих банків на комерційних засадах;
- забезпечення зростання довіри населення до банків із державною участю та банківської системи загалом;
- необхідність розширення доступу до фінансово-кредитних ресурсів підприємницького сектору економіки;
- необхідність постійно конкурувати з приватними та іноземними банками, які використовують сучасні технології та новітні банківські послуги;
- необхідність розширення ресурсної бази банків тощо.

Таким чином, процес трансформації у банках з державною участю має ґрунтовні передумови та потребує оцінювання ефективності реалізації.

На нашу думку, запорукою успішного функціонування банків із державною участю є: забезпечення достовірності оцінки соціально-економічної ефективності діяльності цих банків з урахуванням процесів трансформа-

ції, використання методів, які дають кількісну та якісну характеристику, виявлення резервів підвищення соціально-економічної ефективності та розроблення заходів із їх запровадження в банках.

Проведене дослідження не було б цілісним без визначення змісту соціально-економічної ефективності банків із державною участю.

З метою систематизації процесу проведення оцінки соціально-економічної ефективності банку з державною участю за умов трансформації наведемо її у вигляді певного алгоритму проведення оцінки (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм проведення оцінки соціально-економічної ефективності банків із державною участю за умов трансформації

Джерело: розробка автора

З рис. 1 видно, що процес оцінювання соціально-економічної ефективності банку з державною участю в умовах внутрішньої трансформації наведено у вигляді логічної послідовності таких етапів, як: вибір рівня проведення оцінки (макро- та / або мікрорівень); визначення ознак ефективної соціально-економічної діяльності банку з державною участю; вибір методів та показників проведення оцінки; визначення факторів зовнішнього та внутрішнього впливу; проведення аналізу соціально-економічної ефективності банку; обґрунтування соціально-економічних ефектів; виявлення резервів та напрямів підвищення соціально-економічної ефективності банків з державною участю.

Соціально-економічну ефективність банків із державною участю можна оцінювати з двох відокремлених позицій: макроекономічної та мікроекономічної. Так, оцінюючи соціально-економічну ефективність банків із державною участю на макрорівні, будемо розглядати ефекти

від діяльності усіх наявних у країні банків із державною участю загалом. Відповідно, оцінка на мікрорівні буде стосуватися визначення ефекту від діяльності певного окремого банку з державною участю.

Вважаємо, що за умови соціально-економічно ефективної діяльності банків із державною участю відносини з клієнтами мають засновуватися на таких принципах [6, с. 315]:

1) Принцип справедливості – означає, що, купуючи банківську послугу, клієнт усвідомлює цінність отриманої послуги та можливі потенційні ризики для фінансово-кредитної організації.

2) Принцип прозорості – необхідність своєчасного та доступного пояснення клієнту банківського продукту та наслідків його придбання.

3) Принцип поваги – означає необхідність регулювання та забезпечення конфіденційності отриманої від клієнтів інформації (в межах чинного законодавства).

4) Принцип співробітництва – задоволення потреб клієнта в обмін на оплату ним банківських послуг.

5) Принцип свободи – передбачає повну повагу до індивідуальних етичних норм клієнта з боку банку.

6) Принцип довіри – постійне підтвердження репутації, здобутої на основі професійної поведінки співробітників, високої якості банківських продуктів, здатності визнавати помилки, а також коригувати свої рішення з урахуванням ситуації.

Наступним етапом нашого дослідження є визначення певних ознак, за допомогою яких можна проаналізувати соціально-економічну ефективність банків із державною участю. Вважаємо за доцільне використовувати ознаки, які враховують специфіку банків із державною участю (рис. 2).

На нашу думку, використання ознак, наведених на рис. 2, для визначення соціально-економічної ефективності банків із державною участю дає можливість дати точну, виважену та всебічну характеристику діяльності цих банків. Отже, рішення щодо майбутніх стратегічних пріоритетів діяльності банків із державною участю необхідно приймати саме на основі оцінки їх соціально-економічної ефективності.

У межах цього дослідження перевагу надаватимемо визначенню загального ефекту банків із державною участю, оскільки для визначення соціально-економічної ефективності банків із державною участю важливою є оцінка саме узагальненого впливу на всі зацікавлені сторони. Значення повноцінного, ефективного функціонування банків із державною участю для акціонерів, інвесторів, кредиторів, клієнтів, партнерів, державних органів та суспільства значно відрізняється.

Адже, наприклад, акціонери, інвестори та кредитори зацікавлені у вчасному отриманні дивідендів, відсотків та вкладених у банк коштів; партнери та державні органи влади зацікавлені у стабільності співпраці із банком; домогосподарства зацікавлені у надійності фінансово-кредитної установи, яка залучає їх заощадження та можливості безпроблемного повернення вкладених грошових коштів, а також можливості отримання кредитних ресурсів.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження визначили генезис поняття «трансформація банку з державною участю» та окреслили алгоритм оцінювання соціально-економічної ефективності банку з державною участю. Предметом подальших наукових розробок може стати детальний аналіз кожного із запропонованих етапів оцінки соціально-економічної ефективності банку з державною участю.

Дієвість
• рівень успішності виконання банками з державною участю визначеної стратегії та покладених на них власниками завдань
Економічна доцільність
• рівень капіталізації банків із державною участю (чи потребують докапіталізації та у якому обсязі)
Рівень прибутковості
• фінансовий результат діяльності цих банків (наявність / відсутність прибутків)
Інформаційна безпека
• використання цими банками інформаційних технологій, здатних забезпечити збереження даних клієнтів та банків
Результативність
• співвідношення результатів діяльності банків із витраченими трудовими, матеріальними, фінансовими ресурсами
Соціальна відповідальність
• рівень упровадження у діяльність банків концепції корпоративної соціальної відповідальності
Продуктивність
• обсяг наданих банківських послуг одним працівником банку
Якість
• надання банківських послуг за найвищими стандартами якості та відповідно до нормативно-правових актів
Соціальна спрямованість
• відповідність результатів діяльності банківосновним соціальним потребам, цілям та інтересам суспільства
Екологічність
• функціонування банків на засадах "зеленого офісу" та відсутність негативного впливу на довкілля
Інноваційність
• впровадження інноваційних банківських продуктів та послуг, технологій обслуговування

Рис. 2. Ознаки соціально-економічної ефективності банків із державною участю

Джерело: складено на основі опрацювання [6]

Список використаних джерел:

1. Васильченко З.М. Трансформація діяльності комерційних банків в економіці держави: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.04.01. Київ, 2006. 32 с.
2. Керейко К.С. Інституційна трансформація банківської системи в умовах переходу до ринкової економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.01. Харків, 2007.
3. Гражевська Н. І. Еволюція сучасних економічних систем: навч. посіб. КНУ ім. Т. Шевченка. К.: Знання, 2011. 287 с.
4. Стеблякова Л. П. Трансформация экономических систем: теория и практика: автореф. дис. д-ра екон. наук. М., 2010. 54 с.
5. Огерчук М. О. Теоретичні основи трансформації банківської системи. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір : збірник наукових праць. НАН України. Ін-т регіональних досліджень. 2013. Вип. 1 (99). С. 368–375.
6. Метелева Е. В. Усиление роли банковской системы в социально-экономическом развитии страны через взаимодействие с финансами домохозяйств. Экономические науки. 2009. № 10. С. 315.
7. Хайлук С.О. Поняття ефективності банківської системи та методи її оцінки. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2014. № 16. С. 191–197.

